

II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ТУРИСТИЧНОГО СУПРОВОДУ ЄВРО-2012

УДК 911.3

Смирнов І.Г.

ПОЛЬСЬКІ НЕКРОПОЛІ ЯК ТУРИСТИЧНИЙ РЕСУРС В КОНТЕКСТІ
ПРОВЕДЕННЯ ЄВРО-2012 В ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНІ

Розкрито особливості польських некрополів як туристичного ресурсу. До розгляду увійшли як найбільші та найвідоміші цвинтарі в Польщі (у т.ч. варшавські – Повонзкі, краківські – Вавель та Раковице, закопанський, плоцький тощо), так і за її межами, зокрема Личаківський у Львові (Україна), Росса у Вільнюсі (Литва), а також у Парижі (Пер-Лашез та Монмартр – Франція).

Ключові слова: некрополі як туристичний ресурс, польські некрополі в Польщі (Варшава, Краків, Закопане, Плоцк), Україні (Львів), Литві (Вільнюс).

Раскрыты особенности польских некрополей как туристического ресурса. Рассмотрены как самые большие и известные мемориальные кладбища в Польше (в т.ч. в Варшаве – Повонзки, в Кракове – Вавель и Раковице, в Закопане и Плоцке), так и за ее границами, в частности, Лычаковское во Львове (Украина), Росса в Вильнюсе (Литва), а также в Париже (Пер-Лашез и Монмартр - Франция).

Ключевые слова: некрополи как туристический ресурс, польские некрополи в Польше (Варшава, Краков, Закопане, Плоцк), Украине (Львов), Литве (Вильнюс).

Charakterized special features of polish necropolises with its gravestones as touristic resource. Shown peculiarities of the biggest and most famous graveyards in Poland (including Warsaw's "Powazki", Krakow's "Wawel" and "Rakowice", Zakopane's, Plock's graveyards etc.), as well as beyond its boundaries, especially "Lychakow" cemetery in Lviv (Ukraine), "Rossa" cemetery in Vilnius (Lithuania), Polish graves in Paris cemeteries "Pere-Lachaise" and – "Montmartre" (France).

Key words: necropolis as touristic resource, Polish necropolises in Poland (Warsaw, Krakow, Zakopane, Plock), Ukraine (Lviv), Lithuania (Vilnius).

Постановка наукової проблеми. Некрополі є важливим туристичним ресурсом, оскільки притягують значні та різноманітні за генезою туристичні потоки як внутрішніх, так і особливо іноземних туристів. Їх можуть цікавити цвинтарі як місця «останнього відпочинку» їхніх родичів чи друзів, як місця, де знаходяться могили відомих особистостей певної країни (зокрема, державних діячів, письменників, поетів, композиторів тощо), нарешті з художнього погляду – як місце зосередження цікавих та цінних історичних пам'ятників, скульптур, споруд (капличок, склепів) тощо. Особливу цінність та цікавість викликають польські некрополі – як у сучасній Польщі, так і за її межами, зокрема в Україні, Литві та інших країнах – сучасних сусідах Польської республіки. Надзвичайно високий художньо-артистичний рівень пам'ятників та споруд польських некрополів пояснюється особливостями історичного розвитку Польщі в ХІХ - на початку ХХ ст., коли вона не існувала як незалежна держава, а її територія

була поділена і знаходилась частково у межах Російської, Австро-Угорської та Пруської імперій. В цих умовах видатні польські архітектори та скульптори не мали можливості створювати пам'ятники своїм національним героям у польських містах, отже, єдиним виходом в країні для їхньої творчої наснаги залишалися цвинтарі (причому ця праця непогано оплачувалася). Ось чому польські некрополі мають вищий рівень художньої майстерності, ніж приміром, німецькі, де цвинтарні пам'ятники (теж цікаві та історично цінні) виготовляли переважно звичайні фахівці, що спеціалізувалися в цій справі. Досить значна частина польських цвинтарів знаходиться нині в Україні (це зокрема відноситься до відомого Личаківського некрополю у Львові, цвинтарів у Івано-Франківську (за часів Австро-Угорщини та Другої Речі Посполитої-Станіславув), Дрогобичі, Самборі, інших містах Західної України, і навіть у Кам'янці-Подільському, де польські поховання XVIII ст. можна побачити нині (надмогильні плити) біля стін Кафедрального костюлу Святих апостолів Петра і Павла. Ці польські некрополі в Україні викликають неабиякий інтерес з боку не тільки польських туристів (що зрозуміло, адже саме цвинтарні пам'ятники є свідченнями «польської доби» в історико-культурному розвитку західних земель України, що була пов'язана з іменами багатьох відомих діячів польської культури, які жили і знайшли тут свій «останній притулок»), але й українських та інших (крім поляків) іноземних туристів. Зокрема, для українських відвідувачів польських цвинтарів особливо молоді, виглядають таємничо та старовино польські надмогильні пам'ятники, скульптури, споруди з написами латинськими літерами (зрозуміти написане польською, а тим більше латиною можуть небагато) та виконані в різноманітних європейських архітектурних стилях – готичному, бароковому, класичному тощо.

Наукові джерела та публікації з теми статті є переважно польськомовними, що належать відомим польським дослідникам некрополів А.Буяку [3], А.Калиновському [5], А.Левковській [8], А.Собчаку [10] та іншим.

Метою статті є розкрити особливості найбільших та найвідоміших польських некрополів, як туристичного ресурсу, у межах сучасної Польщі, так і за її межами, зокрема в Україні, Литві, Франції.

Виклад основного матеріалу. Некрополями називаються стародавні загальнохристиянські кладовища, що знаходяться, зазвичай, поблизу великих міст. Цвинтарі в сучасних часах є місцями, з яких часто починається перебування туриста в певному місті України або закордоном. Причинами цього можуть бути, по-перше, відвідини місць поховання родичів, по-друге, данина пам'яті героям, що віддали своє життя за звільнення Батьківщини, по-третє, шана історичній пам'яті та видатним діячам держави тощо. В Польщі некрополі мають особливе значення, пов'язане з бурхливою історією цієї держави – сусіда України, та охоплюють, у тому числі, польські кладовища за межами Польщі. Характеристику польських некрополів слід починати з столиці Варшави,

де знаходяться найбільші кладовища Польщі, зокрема некрополь Повонзкі, заснований в 1790 р. та старий військовий цвинтар Повонзкі Комунальні. Є то «місце відпочинку» героїв Січневого повстання, Вересневої компанії 1939 р. та Варшавського повстання 1944 р. Центральне місце займає Алея Заслужених Осіб. На старому цвинтарі Повонзкі знаходяться поховання видатних поляків, зокрема відомого співака Яна Кепури, письменника Владислава Реймонта, генерала Ридз-Шмігли. Одразу біля цвинтару Повонзкі знаходиться кладовище під назвою «Татарське», де в Кафедральному соборі Святого Яна знаходиться «саркофаги» останнього польського короля Станіслава Августа Понятовського, президента Польщі Габрієла Нарутовича, Священника тисячоліття кардинала Стефана Вишинського. Зазначені кладовища широко відомі в Польщі та за її межами з великої кількості надгробних пам'ятників, багато з яких являються собою дійсні перлини некропольної архітектури та скульптури.

Наступне місце у довгому списку польських некрополів займає Краків з Королевськими похованнями на Вавелі – міському середньовічному замку. Тут був похований і президент Польщі Лех Качинський, що трагічно загинув під час аварії літака в Смоленську біля Катині (Росія) в 2010 р. В краківському Костьолі Паулінів знаходяться надгробки видатних польських діячів, зокрема першого польського короля Длугоша, поета Виспянського тощо.

Важливе місце на мапі польських некрополів займає також Закопане, де на цвинтарі під назвою «Пенкасовий Бжиск» знаходяться могили тих польських діячів, життя яких було пов'язане з горами Польщі, зокрема, відкривачів та поетів, що присвятили свої твори Закопане – Т.Хаубінського, К.Макушинського та засновника Туристичної організації рятівників (на початку ХХ ст.) генерала Заруцького. Варто додати, що ця організація вже понад 100 років служить суспільству та рятує життя невдалим туристам, стоїть на посту та забезпечує безпеку в горах всім подорожуючим, незважаючи на суспільні зміни в Польщі. У довгому списку польських некрополів відзначимо також Плоцьк, де в підземеллях місцевого Кафедрального собору знаходяться могили польських королів Владислава Германа та Болеслава Кривоустого. Також можна назвати ще десятки міст та містечок Польщі, де історія знайшла своє відбиття у могилах видатних поляків, що знаходяться на приміських цвинтарях.

Сучасна Польща – це і міста, що в порівняно недалекому минулому (до Другої Світової війни) були містами німецькими, наприклад Катовіце, Вроцлав, Колобжег, Щепін, Гданськ, Ольштин, тощо. Це відбилося і в їхніх некрополях, так Щепін мав один з найбільших цвинтарів Європи. Зрозуміло, що після того, як бувші німецькі міста стали польськими після Другої Світової війни, доля їхніх німецьких цвинтарів була сумною. В межах післявоєнної політики «знищення німецьких залишків» в західній та північній Польщі постраждали і німецькі цвинтарі, які було майже повністю ліквідовано. Вціліли хіба що парафіяльні цвинтарі, зокрема могили духовних осіб, та ті, зокрема, в Нижній Сілезії, за якими доглядали

місцеві мешканці, що залишилися (наприклад, у Хожуві, в центрі міста існує й нині). Як приклад знищення німецьких цвинтарів у містах західних та північних земель Польщі в другій половині 1940-1950-х рр. польські джерела наводять місто Вроцлав, де в 1945 р. знаходилося біля 40 цвинтарів, деякі з них були історичними некрополями. Так, між сучасними вулицями Легніцькою та Браніборською знаходилося кладовище заслужених діячів міста, де свого часу було поховано бургомістрів та архітекторів (наприклад, Карла Ланганса, автора проектів багатьох нижньосилезьких палаців та пам'ятників, а також Бранденбурзької брами в Берліні). Цей цвинтар було повністю знищено, а його залишки-уламки використали як декоративні елементи новозбудованого мікрорайону Щепін (існують і донині). В іншій частині міста – на цвинтарі Св. Бернарда знаходилася могила видатного письменника (між іншим, полонофіла) Карла Гольтея. Нині частини гробниць з цього кладовища можна побачити в стінах, що оточують міський зоопарк, а також на набережних штучних озер в Щитницькому парку. Як зазначають польські дослідники нині, «це не є добре», але додають, що польські цвинтарі пам'ятки на Сході і Заході теж зазнали значних втрат [9].

На німецьких кладовищах, зокрема в Нижній Силезії, можна було знайти унікальні зразки цвинтарної скульптури та архітектури. Однак, за думкою польських учених, її неможна порівнювати з пам'ятниками варшавського цвинтаря Повонзкі, львівського Личакова чи вільнюського Росса. Пояснення полягає в тому, що в ХІХ - на початку ХХ ст., коли територія Польщі була під владою інших країн (зокрема Російської та Австро-Угорської імперії) польські архітектори та скульптори були позбавлені можливості створювати пам'ятники своїх національних героїв у містах, отже, весь свій талант польські митці могли виразити хіба що на цвинтарях Варшави, Кракова, Лодзі, Львова, Вільно (Вільнюса), де і повставали дійсно перлини цвинтарного мистецтва. Найбільш відомі скульптори з цієї низки Ципріан Годабські, Пьотр Козакевич, Стефан Яжимовські та інші. Останнім часом ситуація навколо бувших німецьких цвинтарів та надгробків у містах Польщі змінюється. Приміром, у Вроцлаві створюється «лапідарій» з частин старих надгробних плит, що вціліли. У такий спосіб хоч якусь частину цвинтарного мистецтва довоєнного Вроцлава вдасться врятувати та відновити.

Найбільші польські цвинтарі за межами сучасної Польщі знаходяться у Львові (Україна) та Вільнюсі (Литва). Назва львівського цвинтарю «Личаківський» має виразне місцеве (русинське) походження – від виду взуття «личаки», що робилося з лику, соломи, пізніше – із шкіри. Личаківський цвинтар, що має площу 40 га, є прикладом класичного краєвидо-паркового кладовища. Рік відкриття – 1786 (раніше, ніж варшавського кладовища Повонзкі). Територія Личаківського цвинтарю-парку має горбистий, надзвичайно мальовничий рельєф з високим курганом посередині. В 1875 р. збудовано огорожу-мур навколо кладовища з боку вулиці Св. Петра, а в ній дві вхідні брами в

неоготичному стилі. Оскільки Львів був заможним купецьким містом, що лежав на перехресті торговельних шляхів, то це відбилося і на його цвинтарі, де зводилися коштовні надгробки та каплиці для померлих мешканців. На головних алеях Личаківського цвинтаря знаходяться могили-пам'ятники мешканців Львова, переважно поляків, що відзначилися в культурі, науці, освіті, політиці. Така прогулянка може бути історичною лекцією щодо минулого міста Львова – за часів Австро-Угорщини та Другої Речі Посполитої, його перебування «під Совітами» (коли Личаківське кладовище було оголошене історико-архітектурним заповідником у 1975 р., що сприяло збереженню і польських пам'ятників на ньому) та в незалежній Україні. Недалеко від Личаківського знаходиться і цвинтар «львівських орлят» (польської молоді, що загинула в боях за Львів за часів ЗУНР), нині досягнута угода про його відновлення в оригінальному вигляді. Значно гірше зберігся католицький цвинтар «Росса» у литовському Вільнюсі. Це кладовище було засноване в 1801 р., має площу 10,8 га, поділяється на стару та нову частини. Цвинтар Росса має як велику історичну, так і художню цінність. Відомий він насамперед тим, що тут перед головною брамою на терені військового кладовища знаходиться мармуровий мавзолей з серцем маршала Польщі Юзефа Пілсудського та могилою його матері. На військовому кладовищі знаходяться могили польських вояків з 1919-1920 рр., з вересня 1939 р. та солдатів Армії Крайової, що загинули під час операції «Гостра Брама» в 1944 р. В центрі старої частини цвинтару міститься каплиця в неоготичному стилі, збудована в 1841-1850 рр. Серед найвідоміших осіб, що поховані в старій частині цвинтару Росса – професори університету Вільно історик Й.Лелевел, батько поета Ю.Словацького Ейсебіуш, його відчим А.Вецу, товариш поета А. Міцкевича О.Петрашкевич, скульптор А.Вівульські, брат Ю.Пілсудського Адам, перша дружина Ю.Пілсудського Марія Пілсудська. Найкращим надгробним пам'ятником цвинтаря Росса вважається скульптура ангела на могилі Ізи Салмоновичівни, що була виконана в 1903 р. варшавським скульптором Л.Васильківським. В новій частині цвинтаря знаходиться військове кладовище з могилами польських та литовських вояків, що загинули в 1919-1920 рр., з обеліском посередині.

Багато польських могил знаходиться у Франції, в т.ч. на Паризьких цвинтарях Пер-Лашез (Pere-Lachaise), у т.ч. Фредерика Шопена, Валерія Врублевського та Ярослава Домбровського (діячі Паризької комуни) та Монмартр (Montmartre), у т.ч. Ю.Словацького (пуста, бо тіло поета перенесено на краківський Вавель в 1927 р.), поетів А.Міцкевича, Ц.Норвіда (теж пусті, бо рештки перенесено до Кафедрального собору у Вавелі), О.Познанської та У.Немцевича, а також польських солдатів, що загинули на фронтах Другої Світової війни. Варто підкреслити, що завдяки зусиллям поляків, що живуть у Франції (тзв. Полонія французька) усі названі і неназвані польські могили у Франції дбайливо прибрані.

Висновки. Польські некрополі (як у межах сучасної Польщі, так і за її межами – в Україні, Литві, Франції) є важливим туристичним ресурсом,

який може притягнути значні за обсягом туристопотоки. Для українських туристів є вельми цікавим з історико-культурного та архітектурного боків ознайомитися як з польськими цвинтарями та могилами, що знаходяться нині на території України (зокрема у Львові, Івано-Франківську, Дрогобичі, Самборі, Кам'янці-Подільському тощо), так і завітати до відповідних некрополів під час відвідин Польщі, зокрема, у Варшаві, Кракові, Закопане тощо. У той же час, під час перебування українських туристів в таких польських містах, як Щепін, Вроцлав, Гданськ, Познань та інші – у західній та північній частинах Польщі, питання з боку туристів про місця знаходження та долі старих німецьких цвинтарів можуть виявитися незручними для господарів. Про це слід проінформувати українських туристів під час турів до відповідних польських міст.

1. Будзей О. Вулицями Кам'янця-Подільського / Серія «Історичні місця України». – Львів: Світ, 2005. – 271 с.
2. Belecki R. Polacy pochowani na cmentarzu Monmartre oraz Saint-Vincent i Batgrolles w Paryżu. – Warszawa: DIG, 1999.
3. Bujak A. Nekropolie krolow i ksiezat polskich. – Warszawa: Sport i Turystyka, 1988.
4. Clemens I. Cmentarze: slynnе nekropolie Europy. - Warszawa: Swiat Ksiazky, 2000.
5. Kalinowski A. Cmentarze: ewolucja przepisow w koscielnym ustawodawstwie kodeksowym XX wieku. - Pelplin: Bernardinum, 2001.
6. Krynski W. Kamienne echa: groby Niemcow w Polsce. - Warszawa: Osrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, 1998.
7. Kozaczewska-Golasz H. Mauzolea i kaplice grobowe od XVI do poczatku XX wieku w dawnym wojewodztwie legnickim. – Wrocław: PW, 2001.
8. Lewkowska A. Zabytkowe cmentarze na Kresach Wsokodnich Drugiej Rzeczpospolitej. - Warszawa: Osrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, 2000.
9. Marcin W. Nekropolie Polskie i ich znaczenie nistoryczno-sentymentalne // Turystyka sentymentalna w zjednoczonej Europie: Zbior materialow z IV Miedzynarodowego Forum Turystyki Studentskiej. – Gdańsk: AWFIS, 2007. – S. 156-163.
10. Sobczak A. Poradnik cmentarny: koscilne i cywilne normy prawne o cmentarzach i chowaniu zmarlych wraz z orzecnictwem. – Gniezno, 2003.
11. <http://wiadomosci.wp.pl>
12. <http://szkola.oskar.com.pl>
13. <http://www.odyssei.com.pl/travel>
14. <http://www.magwil.lt/archivum>